

eldeki *Maḳālât* nüshalarının Haşviyye'ye mensup bir kişinin nüshasından kop-ya edildiğini ve eserin *el-İbâne* ile birlikte haşvî unsurlar taşıdığını belirtir (bk. bibl.).

Maḳālâtü'l-İslâmiyyîn'in neşrini ilk olarak M. Şerefettin (Yaltkaya) gerçekleştirmeye başlamıştır (Burslan, sy. 7 [1928], s. 165). Kitabın üçte ikisini içeren bu yayımda kullanılan nüshalarla Hellmut Ritter yayımında kullanılan nüshalardan bir kısmının aynı olduğu sanılmaktadır (krş. *Maḳālât*, neşreden giriş, s. IX-XXIV, XXVIII). Eserin tamamı Hellmut Ritter tarafından neşredilmiştir (I-III, İstanbul-Leipzig 1929-1933). M. Muhyiddin Abdülhamîd'in bu baskıyı esas alarak yaptığı neşirler (Kahire 1950-1954, 1969-1970) başarılı görülmemiştir. Ritter kitabı Almanya'da da yayımlamıştır (Wiesbaden 1963, 1980).

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Maḳālât* (Ritter); ayrıca bk. neşreden giriş, s. IX-XXIV, XXVIII; İbn Asâkir, *Tebyî-nû keẓîbî'l-müfterî*, s. 91, 131; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcû's-sünne*, Bulak 1321-22, III, 70-71; a.mlf., *en-Nübüvât*, Beyrut 1405/1985, s. 219-220; Beyâzîzâde Ahmed Efendi, *İşârâtü'l-merâm* (nşr. Yûsuf Abdürrezzâk), Kahire 1368/1949, M. Zâhid Kevserî'nin girişi, s. 7; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 523-528; W. Montgomery Watt, *İslâmın İlk Döneminde Hür İrade ve Kader* (trc. Arif Aytekin), İstanbul, ts. (Kitabevi), s. 13; H. Corbin, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Hüseyin Hatemi), İstanbul 1986, s. 121; Kivâmüddin Burslan, "Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin Bâbü'l-ebvâh Ahâlisine Yazdığı Mektup", *DİFM*, sy. 7 (1928), s. 165; Veli Ertan, "Burslan, Kivâmüddin", *DİA*, VI, 461.

HASAN ONAT

MAKALE

(المقالة)

Belli bir konuda inceleme, açıklama ve yorumlama niteliği taşıyan gazete ve dergi yazısı.

Sözlükte "söylemek; söz" anlamındaki kavlden türemiş mimli masdar olan ve aynı mânâyı ifade eden *makâle* kelimesi önceleri sözlü anlatım için kullanılırken giderek özel bir anlam kazanmıştır. Makale ve çoğulu *makâlât* "Ehl-i sünnet dışındaki itikadî mezhepler ve kolları" mânasına da gelir. "Bilim, sanat, ekonomi, siyaset, din, ahlâk, toplum konularında bilgi veren ve görüş açıklayan imzalı gazete ve dergi yazısı" olarak tanımlanan makale matbaa ve gazeteciliğin ortaya çıkışıyla birlikte Batı'da doğup gelişmiş bir türdür. Klasik Arap nesrinin makâme,

hitabe ve bilhassa risâle türleri de makale tarzına yakın bir nitelik taşımaktadır. Câhiz'in risâleleri, Bedüzzaman el-Hemedânî'nin bazı risâleleriyle makâmeleri buna örnek gösterilebilir. Ayrıca Arap toplumunun meselelerini ele alan ilk Arap roman ve hikâyelerinde de makale tarzına uygun bölümlere rastlanmaktadır. Özellikle Irak'ta görülen makale ve kıssa karışımı bu türe makassa adı verilmiştir.

Bugünkü anlamıyla makale türünün Arap edebiyatındaki tarihi Arap yazılı basınının gelişmesiyle çok yakından ilgilidir. Gazeteciliğin bir gereği olarak ortaya çıkan ve ona paralel bir gelişme gösteren makalenin gelişim süreci XIX. yüzyılın ortalarında doğan Arap basın tarihinden izlenebilir. Kahire'de çıkan ilk gazete *el-Vekâ'î'u'l-Mısrıyye* ve ardından *Ravzatü'l-medâris*, İstanbul'da yayımlanan *el-Cevâ'ib* gibi gazetelerde görülen ilk makale örneklerinde yazarların klasik Arap nesrinin etkisiyle ağır bir dil ve üslûp kullandığı dikkati çekmektedir. Mustafa Sâdık er-Râfî bu tarzın önde gelen temsilcilerindendir. XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde bu temayül yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Rifâa et-Tahtâvî'nin *el-Vekâ'î'u'l-Mısrıyye*'deki makalelerinde olduğu gibi özellikle geniş halk kitlelerine hitap etmeyi hedefleyen siyasî makale yazarları daha ziyade millî ve dinî konuları işledikleri makalelerinde secilerden, beyân ve bedî sanatlarından kendilerini sıyrarak yalın, anlaşılır bir dil ve üslûba yönelmişlerdir. Bu makaleler halk üzerinde büyük etki yapmış ve bunun sonucunda Mısır'da yabancı işgaline karşı Urâbî Paşa ayaklanması baş göstermiştir. Abdullah Nedîm, Muhammed Abduh ve Cemâleddîn-i Efgânî gibi zamanın makale yazarları bu ayaklanmayı başlatanlarla birlikte yargılanmışlardır.

Suriyeli gazetecilerin de Mısır'a yönelip faaliyetlerini orada sürdürmeleri neticesinde Mısır Arap basınının merkezi haline gelmiştir. Urâbî Paşa ayaklanmasından sonra Mısır'ın zor şartlar içine düşmesi, ülkenin İngilizler tarafından işgali, milliyetçi ve dindar çizgide gazetelerin yanı sıra Fransız ve İngiliz çıkarlarını korumayı amaçlayan gazetelerin özellikle Suriyeli göçmen hristiyanlar eliyle çıkarılmaya başlanması siyasî makalenin gelişimi için uygun şartlar hazırlamıştır. Mustafa Kâmil Paşa milliyetçi çizgideki *el-Livâ'* gazetesinde yayımladığı makaleleriyle Mısır'da millî hareketin lideri konumuna gelirken Şeyh Ali Yûsuf dindar çizgideki

el-Mü'eyyed'de işgalci İngilizler'e karşı İslâm'ın ve Doğu'nun savunucusu olmuştur. Ülkede Fransız çıkarlarını temsil eden *el-Ehrâm* gazetesiyle İngiliz çıkarlarını temsil eden *el-Muḳaṭṭam*'a karşı mücadele veren bu iki gazetenin yanı sıra daha ılımlı bir çizgide olan *Ceride*'nin sahibi Ahmed Lutfî es-Seyyid, yabancılara karşı haklarını savunabilmesi için halkın eğitilmesi gerektiğine yönelik makaleler yayımlamıştır.

Mısır'da 1919 devriminden sonra siyasî partilerin kurulması ve her partinin kendi sesi olan bir gazete çıkarmasıyla birlikte siyasî makale türü çok gelişmiştir. Arap dünyasının önde gelen edebiyatçıları olan Muhammed Hüseyin Heykel, Tâhâ Hüseyin, Mustafa Sâdık er-Râfî, İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzinî, Abbas el-Akkâd, Selâme Mûsâ, Ahmed Emîn, Ahmed Hasan ez-Zeyyât gibi isimlerin bu yayın organlarında kendilerine bir yer edinmelerinden sonra dil ve edebiyatın çeşitli alanlarında zengin ve nitelikli makaleler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemin gazeteleri ve edebiyat dergilerinde Câhiliye şiirinin güvenilirliği, edebî eserde halk dili kullanımı, hatta Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanılması gibi konularda edebî makaleler yayımlanmış, bu durum edebiyatçıları arasında edebiyatın mahiyeti açısından olduğu gibi dil açısından da klasikçi ve modernist diye adlandırılan iki grubun oluşmasına yol açmıştır.

Bazı edebiyatçıları makalelerinde Arap edebiyatının gelişimini, çeşitli dönemlerde aldığı görünümü ortaya koymaya çalışırken özellikle Batı kültürü etkisinde olanlar kendilerini sadece Arap dili ve edebiyatıyla sınırlamayıp Batı kökenli edebiyat türlerini, sanat eserinde bulunması gereken estetik değerleri konu edinmişler; makalenin alanını edebiyatı, güzel sanatları, felsefî, sosyolojik ve eleştirel kuramları içerecek şekilde genişlettikleri gibi fikrî boyutuna da derinlik kazandırmışlardır. Daha sonra kitap haline getirilen bu tür makalelerin çağdaş Arap edebiyatında önemli bir yeri vardır. Tâhâ Hüseyin'in *Hadîşü'l-erbi'â'î*, Heykel'in *Fî Evkâtî'l-ferâğ'î*, Akkâd'ın *Fuṣûl'ü*, Râfî'nin *Tahte râyeti'l-Kur'ân'ı*, Mâzinî'nin *Haşâd'ü'l-heşim'î*, Ahmed Emîn'in *Feyz'ü'l-hâtır'ı*, Zeyyât'ın *Vahyü'r-risâle'si* bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüllatif Hamza, *eş-Şihâfe ve'l-edeb fî Mısır*, Kahire 1955; M. Yûsuf Necm, *Fennü'l-makâle*, Beyrut 1957; Abdülcebbar Dâvûd, *Ruvvâd'ü'l-*

makâleti'l-edebîyye fî'l-edebî'l-irâkıyyi'l-hadîs, Bağdad 1975; Enîs el-Makdisî, *el-Fünûn'ul-edebîyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1980, s. 225-235; Ahmed Heykel, *Te'tavvür'ul-edebî'l-hadîs fî Mısr*, Kahire 1983, s. 70-75, 374-397; Bekrî Şeyh Emîn, *el-Hareket'ul-edebîyye fî'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut 1986, s. 525-546; M. Ahmed el-Garb, *'Ani'l-luğa ve'l-edeb ve'n-nağd*, Beyrut, ts., s. 171-175; Şevkî Dayf, *el-Edeb'ul-Arabiyyü'l-mu'âşır fî Mısr*, Kahire, ts., s. 205-207; İbrâhim es-Seâfin, *Te'tavvür'ul-rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-hadîse fî bilâdi's-Şâm: 1870-1967*, Beyrut 1407/1987, s. 31-50; Ch. Vial, "Mağâla", *El²* (İng.), VI, 90-91.

RAHMİ ER

nâsi'nin *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr* (seçen Ebüzziya Tefvik, İstanbul 1311), *Makaleler* (haz. Fevziye Abdullah Tansel, İstanbul 1960); Nâmık Kemal'in *Makâlât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye* (İstanbul 1327), *Nâmık Kemal ve İbret Gazetesi* (haz. Mustafa Nihat Özön, İstanbul 1938); Ahmed Midhat'ın *Müntehabât-ı Ahmed Midhat* (I-II, İstanbul 1306-1307); Muallim Nâci'nin *Yazmış Bulundum* (İstanbul 1301), *Muallim* (İstanbul 1303) gibi eserleri bunların belli başlıcalarıdır. Bu dönemde makaleden daha çok ilim, ahlâk, edebiyat ve siyaset konularıyla ilgili gazete yazıları anlaşılmıştır.

Bu tarz makale yazarlığı yanında *Mecmûa-i Fünûn* ve *Hazîne-i Evrâk* gibi ilk ilmi muhtevalı dergilerle başlayan makale yazarlığının II. Abdülhamid devrinde dergilerin çoğalmasıyla mahiyeti genişlemiş ve gelişmiştir. Daha sistematik hale gelen edebî tenkit, sanat ve sanat felsefesi konuları etrafında Edebiyât-ı Cedîde dönemi makale yazarları arasında Cenab Şahabeddin (*Nesr-i Harb Nesr-i Sulh*, Dersaâdet 1334; *Evrâk-ı Eyyâm*, Dersaâdet 1331), Tefvik Fikret (*Dil ve Edebiyat Yazıları*, Ankara 1987) ve Hüseyin Câhid (*Kav-gaların*, İstanbul 1326) yer almaktadır.

Özellikle II. Meşrutîyet'ten sonra Avrupa ilim ve metodlarının Türkiye'ye aktarılması çalışmalarının belli bir safhaya girmesiyle Rıza Tefvik (*Rıza Tefvik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, haz. Abdullah Uçman, Ankara 1982; *Rıza Tefvik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları I*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 2000), Ziya Gökalp (*Makaleler I-X*, Ankara 1976-1980) ve M. Fuad Köprülü (*Edebiyat Araştırmaları*, Ankara 1966) gibi ilim ve fikir adamlarınca dünyadaki örneklerine uygun, dipnotlu, kaynakçalı ilmi makaleler de yayımlanmaya başlanmıştır.

Bu arada ilimle uğraşan belli bir kesimi ilgilendiren alan dergilerdeki araştırma ürününü makaleler dışında gazete ve dergilerde siyaset, edebiyat ve sosyal hayatın problemleri başta olmak üzere her konuda baş muharrirler ve diğerleri tarafından makale yazarlığı bir meslek haline dönüşerek Cumhuriyet'ten sonra da devam etmiştir. Tanınmış makale yazarları arasında Süleyman Nazif, Ali Kemal (*Makaleler*, haz. Hülya Pala, İstanbul 1997), Abdullah Cevdet, Mehmed Âkif Ersoy (*Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*, haz. Abdülkerim -Nuran Abdülkadiroğlu, Ankara 1990), Yahya Kemal Beyatlı (*Eğil Dağlar*, İstanbul 1975; *Edebiyata Dair*, İstanbul 1971; *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul

1975), Ahmet Ağaoğlu, Yakup Kadri Karasmanoğlu, Refik Halit Karay, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Ali Naci Karacan, Hakkı Tarık Us, Refi Cevat Ulunay gibi isimler bulunmaktadır.

1960'lı yıllardan sonra gazetelerde başmakale formu alışılmış özelliğini yavaş yavaş kaybederek bu yıllara kadar fıkra denilen türle birleşip köşe yazısı şeklinde yaygınlaşmıştır. Bu tip fıkra ve köşe yazarları arasında Burhan Felek, Necip Fazıl, Peyami Safa, Abdi İpekçi, Bedii Faik ve Ahmet Kabaklı sayılabilir.

Günümüzde makale denildiğinde belli ölçülere göre yazılmış, dergilerde yer alan ilmi ve fikri yazılar anlaşılmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan, Remzi Oğuz Arık, Cemil Meriç, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan, Erol Güngör bu tür yazılarıyla tanınmış isimler arasında yer alır. Süreli yayınlardaki ilmi makalelerin tesbiti yolunda atılan en önemli adım, her zaman düzenli çıkmamış olsa bile 1952'de *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nın yayımlanmaya başlanmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nihad Sâmî Banarlı, *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1948, s. 238-239; Özege, *Katalog*, III, 1000-1001; Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri II*, İstanbul 1980, s. 372; Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III*, İstanbul 1987, s. 280-282; P. Dumont, "Mağâla", *El²* (İng.), VI, 92-96; "Başmuharir", *İst. A*, IV, 2199-2201; Abdullah Uçman, "Makale", *TDEA*, VIII, 124.

ÂLİM KAHRAMAN

□ FARS EDEBİYATI. Arapça makale, Farsça'da belirli bir konu üzerinde yazılıp söylenen şeylerin bütünü için Farsça *sûhan* (söz), *güftâr* (deyiş), *nevişte* (yazılı şey) ve Arapça *kelâm*, *kavl* kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Kelimenin zamanla anlam değişikliğine uğradığı görülmektedir. Nitekim bir sûfinin meclislerinde söylediği, müridleri tarafından tesbit edilen sözlerini içeren kitaplara bunun çoğulu olan "makâlât" denilmiş (*Mağâlât-ı Şems-i Tebrîzî*, *Mağâlât-ı Âlâ'üddevle-i Simnânî*), Nizâmî-i Arûzî'nin *Çehâr Mağâle*'sinde olduğu gibi bir kitabın bölümlerine de aynı ad verilmiştir. Makale bu anlamları dışında Fars edebiyatında "konuşma, söyleşi, tartışma, ağız kavgası" mânalarında da kullanılmıştır.

Fars edebiyatında makale türü XIX. yüzyıla gelinceye kadar daha çok tavsife, temsile ve öğüt vermeye dayanıyor, bu

□ TÜRK EDEBİYATI. XIX. yüzyıldan önceki dönemde yazma kitaplarda makale adıyla bazı yazılara rastlanmakla birlikte (Banarlı, s. 239) daha çok tasavvuf önderlerinin bir kısım sözlerini ya da sohbetlerini derleyen ve "makâlât" adıyla tanınan eserler de bulunmaktadır. Bunların içinde Hacı Bektâş-ı Velî'ye izâfe edilen, aslı Arapça *Mağâlât* en tanınmışlarından. Eser, tamamı elde bulunmayan Arapça aslıyla değil nesir çevirisi ve bundan yararlanılarak Hatiboğlu'nca hazırlanmış manzum metni yoluyla meşhur olmuştur. *Makâlât-ı İsmail Hakkı* (Bulak 1257; İstanbul 1288), *Makâlât-ı Hazret-i İmâm Ca'fer'üs-Sâdık* (İstanbul 1288) gibi aynı bağlamda ele alınabilecek basılı eserler de bulunmaktadır (Özege, III, 1000-1001).

Diğer milletlerde olduğu gibi Türk yayın hayatında da modern anlamıyla makale gazeteye beraber XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bunların ilk örnekleri 1840'lı yıllarda ilk Türkçe gazetelerden *Cerîde-i Havâdis*'te ilim, ahlâk ve edebiyat üzerine bir kısmı imzasız olarak kaleme alınan metinlerdir. 1860 yılından itibaren Şinâsi'nin, Agâh Efendi'yle birlikte çıkardığı *Tercümân-ı Ahvâl* ile daha sonra kendi başına yayımladığı *Tasvîr-i Efkâr*'da (1862) bazılarının imza koyarak yazdığı başmakaleler, hem bu türün ilk yetkin örnekleri olması hem de siyasî ve içtimâî meselelere eğilmesiyle dikkat çekmektedir. Aynı dönemde Ziyâ Paşa *Muhbir* ve *Hürriyet*, Nâmık Kemal *Tasvîr-i Efkâr*, *Hürriyet* ve *İbret*, Ali Suâvi *Muhbir* ve *Ulûm* gazetelerinde tartışmalara da konu olan siyasî ve edebî muhtevalı makaleler yazmışlardır. Ahmed Midhat Efendi, Ebüzziya Mehmed Tefvik, Şemseddin Sâmî, Muallim Nâci ve Beşir Fuad aynı devirde makale türünde eser vermiş diğer yazarlardır. Bu makalelerin bir kısmı daha sonra kitap halinde basılmıştır. Şi-